

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

LES VALLS D'ANSÓ Y D'HECHO

(PIRENEUS D'OSCA)

ME trobava a Jaca la primavera de 1907, ab el propòsit de continuar ma tasca ab el recorregut de les valls y serrallades que constitueixen la zona pirenenca de l'alt Aragó; tasca, en veritat, ben migrada, si's considera que'ls 137 kilòmetres que en línia recta hi ha aproximadament desde'l límit E. de la vall de Benasque, que es la més oriental de la regió aragonesa, y confrontant ab Catalunya, fins als confins de la d'Ansó, en l'extrem oposat, vers a l'O., y que es vehina de la Navarra, no es una distancia gran, geogràficament considerada, encara que representi la tercera part de l'istme pirenenc. Emperò la constitució geognòstica d'aquelles valls que abracen la secció de màxima elevació de tota la carena, aixís com els intrincats relleus y talls que elles ofereixen, y de ben diferent aspecte dels de la secció dels Pireneus catalans y vascos, dificultant el seu recorregut, allarguen considerablement aquella distancia, contribuint-hi en gran manera les dolentes comunicacions, en especial les de vall a vall, pels pasos o ports que les reclouen.

Malgrat aquestes dificultats y fins perills, al veritable montanyenc quantes agradoses sorpreses se li ofereixen allí, ab aquells esplèndits quadros d'una naturalesa aspra y selvatge, que fan contrastar idíllics reconets, aont l'ànima s'abandona a una plaenta fruició!

Acabat el meu treball a Jaca, sortia vers Ansó per la carretera de l'Estat y de tercer ordre, que ab 113 kilòmetres condueix a la capital navarresa, y que desde Jaca va baixant per l'aixamplada vall que, regada pel riu Aragon, ne diuen la Canal de Berdun. El cotxe-diligència ont jo anava'm portà als 28 kilòmetres dessota la vila de Berdun y en l'entreforc de la carretera de la vall d'Ansó.

Allí vaig deixar el cotxe, y l'endemà, ab un carret, vaig dirigir-me per aquesta carretera, y recorrent 23 kilòmetres m'havia de conduir al terme del meu viatge. Planejant per l'ampla vall, anàrem vorejant els vinyats y oliverars, fins a esser envistes del poble de Biniés, a uns 2 kilòmetres de Berdun. Allí s'emprèn sobtada baixada de perillosos revolts en cerca del riu Veral, que's presenta davant vers al N. en mitg de planer areny de conreus, y tancat l'horitzó, al fons, per un estret engorjat, que es l'anomenada foz¹⁾ de Biniés. Per dessobre de les serres que'l formen treuen llurs blanques testes els cims dels ports d'Ansó.

Ab un kilòmetre forem al pont de Biniés, y, atravessat, ens trobàrem a la vorera dreita del Veral, que no havíem de deixar fins al terme de la jornada.

Davant nostre se'ns havia reclòs la vista: sols una escletxa en les penyes ens indicava l'indret per ont s'endinza la carretera, per la que bé pot dir-sen porta natural, ab que la vall d'Ansó es delimitada topogràficament pel S.

La foz de Biniés me l'havien ponderat en gran manera ls meus amics de Jaca per sa feréstega bellesa, però'l meu parer es que, sense tenir la grandiositat dels imposants congostos del riu Essera al Run y a Olvena, y fins la dels nostres Tres Ponts, Collegats y Sopeira, es la foz de Biniés un interessant exemplar de gorges, y que no fa al costat d'aquelles un paper gens desairat.

Passats els 3 kilòmetres per ont la carretera segueix dessorbre'l Veral, y oberta en els cingles que, surplombats, se van arres-tellant com fulls de llibre, els horitzons s'obren, y la carretera puja fortament per les vessants de la serra de Fórcala, ensems que'l riu s'enfondeix, restant invisible en llur llit solcat. El paisatge, encara que no li sobra la vegetació, presenta bonics punts de vista, per la vall y vers el fons, ab les montanyes nevades dels ports.

Una bona baixada'ns portà altra vegada aprop del riu Veral, que atravessàrem pel pont de Santa Orosia, trobant als pocs minuts la barriada del mateix nom. La carretera va guanyant el desnivell de la vall y vora del riu, atravessant-se a la poca estona'l petit congost anomenat d'Ornat, aont s'oviren els esqueys que s'encastellen dessobre l'escorranat barranc. Al sortir d'aquesta nova tanca, la decoració canvià per complet, presentant-se'ns les montanyes de banda y banda encatifades per bons prats y sembrats, y

1) Foz o hoz equival a congost.

clapejades per espesses abetoses, y apareixent, ab un poc més de pujar, la vila d'Ansó.

Bonica situació té'l cap de la vall, encimbellat el seu poblat en els espadats cayents dessobre'l riu Veral, y per la part oposada esgraonant-se en la vessant del barranc de la Fuente de Garcés, que davalla de l'emboscada serra de Valdespetal. La carretera acaba dessota'l poblat, quedant-hi una costa a fer pera assolir el primer

LA VILA D'ANSÓ: VISTA DESDE LA CARRETERA

carrer d'ell. No's comprèn com quedaren malament per tant poca cosa, ja que ab un curt desenrotllament podien haver-se evitat els ansotans tenir de transbordar llurs mercaderies a bast, y sobre tot en dies de mal temps, a les portes de casa seva.

Aixís, doncs, el meu tartaner y jo'ns varem carregar l'equipatge y amunt per aquella pujada, ens entaforàrem pel primer carrer que's troba, no recordo de quin nom, y que bé podia esser el del Malpas.

No s'esborrarà ja més del meu record la primera impressió que vaig rebre d'aquella entrada a boca-foscant d'un dia rúfol y trist, que semblava d'hivern més que de primavera, per aquells carrerons costaruts y estrets que apareixien com goles de llop; debades el meu esguard cercava ací d'allí algun perfil delicat, com una barbacana airosa, una obertura ben siluetada, més sols me

topava ab botarudes parets sense arreboçar, finestres y portals frets y feixucs, per aont, envolquellades en les tenebres de la nit, s'hi vesslumaven línies humanes encara més feixugues, y embotides en aquella tant típica indumentaria que fan per això d'aquesta vall una de les curiositats més grosses del Pireneu aragonès.

A tomballons per dessobre d'aquells informes còdols punxaguts, preguntant preguntant, fèrem cap a la plaça. Allí vaig posar en joc les valioses recomanacions que portava del meu distingit amic el senyor Gaston de Jaca, emparentat allí ab lo milloret de la vila. Allavores començà a aclarir-se, ja que no'l jorn, puix era negra nit, ma pensa, ab la franca rebuda que'm feren els senyors d'Ornat, el secretari de l'Ajuntament, senyor Garcia, y altres personalitats del país, a qui tot remerciant-los coralment llurs oferiments, fets ab la noble franquesa que tant bé'ls escau an aquells ferms montanyesos, m'els contemplava encuriosit, tot afermant-me de que la meva estada allí no havia d'esser viatge perdut.

La vall d'Ansó, o conca del riu Veral, topogràficament considerada, es una de les més extenses del Pireneu aragonès, y de contorns molts irregulars. Confronta pel N. ab França, departament dels Baixos Pireneus, vall d'Aspe, termes de Lescun y d'Urdós; a l'E., ab sa vehina vall, també aragonesa, d'Hecho; al S., ab la conca del riu Aragon, y territori anomenat de Cinco Villas; y pel ponent, ab la vall del Roncal, la primera pertanyent a Navarra, provincia de Pamplona.

Situats en el cim de la Tabla de los Tres Reyes, lloc aont s'hi reuneixen els tres termes d'Ansó, Isaba (Roncal) y Lescun (França), la línia frontera francesa va seguint vers a llevant, y a gran alçaria, pels pics d'Ansàbera y de Linza Petragema. D'allí torç vers a l'E.SE., y va sostenint-se pels monts de L'Acherito, Las Foyas, El Palo, y per las Fajas de los Anollos y pic de Mira Anton s'enllaça ab la serralada de Bernera, que la separa de la vall d'Aragüés.

La frontera de Navarra comença en la susdita Tabla de los Tres Reyes, y va aliniant-se vers al S. per les collades y puntes de Maz, Ezcaurri, Idoya, Calveira, serres Lleóna y Fórcala, y ab algunes sinuositats va conservant altures poc inferiors, per la serra de Fago, fins a caure dessobre'l terme de Villareal.

La separació de la vall d'Ansó de la d'Hecho's fa per una ramificació que, partint vers al S. del maciu de Petragema, forma les escorxades carenes de Petraficha, Tortiella, Picoya y Peñaforca, per abaixar-se en les serres de Valdespetal y de Terís, quedant aquestes darreres, y per un avenç al S. anomenat la Punta del

Sueño, y mitjansant la pregona osca de l'achar d'Ornat, que atravessa 'l riu Veral, enllaçades ab la serra Fórcala, y delimitant pel mitg-dia la frontera d'aquesta comarca.

Malgrat presentar-se la topografia d'Ansó com una vall reclosa, formant una conca de recepció, que es la del riu Veral, ha de considerar-se com pertanyents a dita vall, y sols administrativament, algunes seccions de son territori fòra d'aquesta conca. Tals són: primer, la secció compresa desde 'ls pics de Petragera, L'Acherito, El Palo y las Fajas de los Anollos, que reclouen la ribera de Guarrinza, que si bé's consideren com pertanyents a Ansó, topogràficament formen part de la vall d'Hecho o del riu Subordan. Pel contrari, al S. d'Ansó, o baixa ribera del Veral, desde l'achar d'Ornat, fins a les serres de Fórcala y de Sueño, si bé integren la topografia d'Ansó, pertanyent a Hecho, tal vegada en compensació de l'anterior regió dita, que ho es dels ansotans.

Altra zona hi ha que's troba en igual situació, y es el petit poblet de Fago, tancat per les serres de Fórcala a l'E. y la frontera de Navarra a l'O., y qual riu d'aquell nom va a desaiguar directament a l'Aragon, sense esser tributari del Veral. Aquesta petita vall de Fago es considerada políticament com d'Ansó.

Y, per fi, en aquesta secció de Pireneus s'hi observa, si bé en una petita part, la defectuosa delimitació de la frontera internacional. Aquesta anomalia es el troç de frontera al NE. d'Ansó, y compresa entre 'ls pics d'Espelunguera y els cayents septentrionals de la carena de Bernera, quals vessants llencen ses aigues al riu d'Urdós, o sia en territori francès, trobant-se la ratlla d'Espanya avençada dins d'aquest, y traçada per una linia convencional que acaba al Somport o port de Canfranc.

L'eix principal de la vall d'Ansó, orientat sensiblement de N. a S., està format pel curs del riu Veral, que pren son nom en l'unió de les dugues branques anomenades riu de Petragera y el de les Tacheras o de Petraficha, que tenen abdós llurs orígens en la carena septentrional. El Veral es de curs constant, y va a desaiguar al riu Aragon (Ebro), més avall de Berdun.

El territori d'aquesta vall té una longitud de 25 kilòmetres, ab una amplaria mitja d'uns 7'5; resultant una extensió superficial d'uns 188 kilòmetres quadrats. Son terror es tot ell montanyós, y fins en els arenys del riu s'hi troben encinglerats que formen els anomenats *achares* (bretxes o portells). Les serres de la vall rematen en pics que arriben prop dels 2 400 metres.

Ofereix aquest país llocs molt pintorescos, realçats per boscu-

ries de pins, abets y faigs; y algun enlairat ras de bons aglebat, aont, aixís com en els cims, s'hi conserven durant l'estiu amplex congestes de neu.

El clima, com d'això se'n desprèn, es molt fret a l'hivern, sense arribar als rigors siberians de les altres valls aragoneses de més allevant, puix la zona pirenenca en aquesta vall comença a abaixar-se vers l'extrem de la cordillera al golf Cantàbric. D'això, y afegit a l'influència de les corrents aèries procedents de l'Atlàntic, ne resulta una benignitat relativa en les estacions. Tal no vol dir que a l'hivern no hi sovintegin els jorns d'*ausin* (torb), que'ls impossibilita fins de sortir de casa.

L'agricultura es limitada pel consum, y encara reduïda, en les poques terres conreables, als cereals, llegums, patates y poca hortalíça. Més, en cambi, representa una riquesa notable pel país la cria del bestiar de llana, mantingut en els magnífics pasturatges dels anomenats ports d'Ansó y esplèndit pla d'Aguatuerta. Se calcula la riquesa pecuària de la vall en 44.000 caps de llana, 2.120 de vacú, 720 eugues y cavalls y 4.500 cabres. Ademés, l'extensió dels herbats permeten als ansotans arrendar llurs montanyes als forasters, arribant-se a reunir en tot el territori de la vall fins a 60.000 caps de bestiar.

A l'hivern, quan les montanyes estan cobertes de neu, porten els remats a terra baixa d'Aragó, arrendant-hi les montanyes; allí crien les ovelles, venent-se la cria abans de tornar al seu país, que es per la Santa Creu de Maig. Ademés, abans de la temporada d'estiu, xollen el bestiar, venent-se'n la llana, que es molt apreciada pels compradors forasters.

L'indústria hi es rudimentària, y se redueix al treballat de les llanes y llins del país, pera la confecció de panyos y bayetes que formen l'indumentària especial dels seus pobladors. Hi ha en son territori mines actualment denunciades, però no explotades, y són de coure, y de terra pera la fabricació de porcelana. D'aquestes darreres diuen que la primera vaixela que s'usà en el palau reyal de Madrid fou feta ab aquell material.

La vall d'Ansó posseeix dos nuclis de població, que són la vila del mateix nom y el poble de Fago (aquest té unes 420 ànimes), y en son territori, com en totes les comarques dels alts Pireneus, no s'hi veuen cases isolades: sols alguna borda inhabitada la major part de l'any, y que'ls serveix pera encorralar el bestiar quan fa mal temps, y de dipòsits pels forratges.

Donada una idea general d'aquesta vall, passem a recórrer son

cap y casal, la vila d'Ansó, aont me trobava delicadament atès per aquells bons montanyesos, y dels quals no'n puc conservar més que agraphiment.

La vila d'Ansó, situada a 890 metres d'altitut, conté unes 1.450 ànimes; té jutjat municipal, y depèn del d'instrucció de Jaca, aixís com del districte electoral d'aquesta ciutat. Hi ha escola

CARRER DEL VERAL, A LA VILA D'ANSÓ

completa, y com a línia fronterixa es residència d'un capità de carrabiners, quefe de quatre seccions del cos, corresponents dugues an aquesta vila y les altres dugues, una a Fago y l'altra a Berdun. Té una duana subalterna.

L'aspecte de la població es el d'una vila montanyenca; les cases són de feixuga construcció y d'un sol pis, cobertes per teulats de lloses y de gran pendent, per ont hi sobressurten colossals xemeneyes cilíndriques. La plaça major, de bona capacitat, té en un costat la casa-ajuntament, ab els baixos ab porxades, y una font pública al mitg d'ella. El carrer anomenat del Veral ostenta encara una antiga torra, restos de les antigues fortificacions de la vila.

L'iglesia parroquial, baix el patronat de Sant Pere, es un bon edifici d'una sola nau, de 40 metres de longitud per 15 d'amplaria.

El creuer mideix uns 30 metres. Les voltes de fàbrica gòtica presenten els consabuts aristons en forma estrellada, tant comuns a les iglesies d'Aragó. No's veu en aquest temple cap detall artístic, y el portal va soplujat per un atri quadrat tancat per una reixa. En la sagristia s'hi guarda una creu processonal de plata daurada, obra del renaixement. Aquesta parroquia havia tingut en altres temps molta importància, y corresponent a la que tingué la vila, puix en un document que s'hi conserva del rey en Jaume I, hi consta que hi havia allí capítol de rector y racioners, y que en 1590 constava aquest de 63 prebendats, als quals el pontífex Gregori XIV els concedí'l privilegi de patrimonialitat. Avuy queda reduïda sa comunitat a un rector, el simpàtic mossèn Escartin, y de dos coadjutors. Pertany aquesta parroquia al bisbat de Jaca.

Aquesta vall, y a despit de les corrents de l'igualitari cosmopolitisme, es sens dubte la vall pirenenca de l'Aragó que ha guardat més les costums y tradicions de l'avior. L'ansotà, criat en aquella naturalesa aspra y allunyat dels centres de civilització, presenta'l seu temperament de ferm montanyenc, avesat a totes les fatigues y penalitats; y, per sa repugnància a barrejar sa sang ab la del foraster, ha conservat son físic castiç. Es alt y esquerdalenc, no essenthi escasses allí les talles de 1'80 mts. y fins de 1'90; fort y valent, y com no, si ha sigut aquell país, fins que les disposicions arancelaries ho han impossibilitat, un dels països clàssics del contrabando, més no del contrabando de paquetaire solitari, que fuig a salt de mata, sinó del de colla, armats ab trabucs, fent cara als carrabiners y fins a la tropa, que'l govern tingué d'enviar-hi en vistes de les escomeses que sofrien els del resguard, y que devegades els tocava la part dolenta. Llarga seria la ressenya que's podria fer dels incidents d'aquella penada caça d'homes, en aquells temps del gran contrabando, y que'm relataren ab pintoresca frase aquells ferrenys minyons, tots a l'entorn del *fogaril* (llar de foc), y asseguts en la típica *cadiera* (escon). Epopeyes dignes de mellor causa.

De tot això no se'n vulgui deduir dolents instints en ells, res més equivocat: l'ansotà, apart de sa valentia, que'l fa esser devegades impulsiu, sobre tot tractant-se de faldilles, es senzill y de nobles sentiments com bon pirenenç, y el foraster que recorre son país pot anar ben tranquil per sa persona y per sa butxaca.

Y del sexe dèbil què'n direm? Lo primer, y a boca plena, es que en cap lloc pot usar-se aquest mot de dèbil més irònicament que tractant-se de les ansotanes. Elles són els escarraços de la feina: allí se les troba llaurant, segant, traginant y fins esporgant

arbres, embotides per aquella feixuga indumentaria en que les faldilles soles els pesen 5 kilos. Al cap-vespre dels jorns feiners se troben a reraçaga de llurs petits burrets, carregades ab l'arada al coll, com Crist al Calvari. Y a les festes, quan se'n reuneixen algunes y agafen pel seu compte algun galan, ja queda ell ben posat entre riotes y gatzara.

Aquest vigor de raça forma en les dònesh un extrany contrast ab ses cares, generalment de faccions fines y expressives. Es la vall aragonesa en que se n'hi veuen més de boniques, y sembla mentida que d'aquell conjunt de rustiquesa 'n puguin sortir aitals delicadeses. D'aixerides y desinvoltas, ho poden dir els minyons bearnesos de Monleon, aont hi van elles a l'hivern pera dedicar-se a fer espartenyas. Als banys de Panticosa han arribat a monopolisar el servey de cambreres, d'aont ne treuen bones propines, y fins en nostra capital se les pot trobar, ab els paquetets de tè, essent l'admiració de la badoqueria barcelonina.

Més en lo que's veu l'aferrament dels ansotans a ses velles consuetuts es en sa indumentaria. Ab quin desdeny parlen de les antiestètiques calces llargues y de la desairada boina! Ab veritable orgull van ells ab llur calça curta, lluint llurs esbeltes proporcions, ab llur ampla faixa artísticament mitg caiguda, y coberta llur testa pel capellet rodó y colocat graciosament de gairell, que deixa al descobert en un dels polsos el floc llampant del mocador de seda.

Y les dònesh, cobertes ab aquelles fundes de llana y demés peces, totes aquestes folgades y feixugues, y que les joves, sobre tot, semblen portar com si fossin de fina batista. Es clar que per l'aimant a lo típic y aficionat a la cambra fotogràfica no es cosa de despreciar aquest capítol; però en aquell país, y en especial les dònesh, no's presten gens a esser subjecte de *pose*. Ja vaig notar jo, al fer algun detall de carrer en que intervinguessin figures, ab la llesresa que se n'apartaven del davant totes elles. La causa de semblant procedir m'ho explicà una bufona ansotana, contant-me que anys endarrera hi anaren allí una colla de *señores de Madrid* (entengui-s *chicos de la prensa* ilustrada), y obtingueren una colecció de tipus d'aquell país, prometent-los enviar-los la seva obra.—*Pero ¿sabe V., señor, — me deya ma interlocutora, indignada, — lo que nos mandaron? Pues nuestros retratos en las cajas de cerillas, y todas salimos feas.*

El traje dels homes es de panyo negre, compost d'ermilla y calça curta, aquesta oberta pels costats en sa part inferior, y de la qual pengen dos cordonets capsats de color carmesí. Dessota

l'ermilla s'hi posen un cosset o *almilla* blanc de llana, ab brodat de colors al pit, còlzers y punys, que deixa al descobert la blanca camisa ab botonadura de metall. Les pantorrilles les porten cobertes per les *calcillas*, sense peus y ab unes trabes, a fi d'evitar que s'els enfilin; són de color blau clar pels joves; dessobre de les *calcillas* hi porten els *peales*, de llana fosca. Els homes casats, o que no volen presumir, se posen solament els *peales*, que són més llargs y que'ls tapen tota la cama. La faixa ampla es de llana blanca, y devegadas de color. El barretet rodó es de feltre negre, ab guardes pel vent de seda carmesí.

Antigament calçaven abarques, més avuy les han substituït generalment per les espadnyes. Pels dies de festa, a l'anar a l'iglesia, y en les solemnitats (bateigs, casaments, enterraments, etcètera), se cobreixen ab una mena de gambeto ab mànegues, de panyo negre, anomenat *enguarina*.

L'indumentaria de les dones es un bon xic complicada. El trajo dels jorns feiners està compost d'unes faldilles y cos, tot d'una peça, y sense mànegues, que'n diuen *basquiña*; es de bayeta verda, filada y teixida al país, y de gran gruixaria; va atabellada, y a l'indret del pit, que no 'l marquen ab cap estrenyement, el tabellat es menut, deixant la forma aproximada del tornejat del cos y espatlla, y arribant dessota les aixelles. A fi de que no 'ls caigui, va sostinguda la *basquiña* per dos tires travesseres dessobre'ls muscles. Les mànegues són postices y molt ajustades, arribant-los sols fins als còlzers; són de panyo blau o negre, y van aparellades per un cingla d'estam de color vermell o negre, que, una vegada posades aquelles, els queda aquesta atravesada per l'espatlla. Dels còlzers als muscles els resta la camisa al descobert, que se l'estarrufen formant abultats bollos y ben riçats. El coll de la camisa acaba en una alta golilla o *gorguera* emmidonada.

Pera sortir al carrer se cobreixen el cap ab un mocador de cotó o de seda, de llampan color, y senzillament doblegat, anomenat *panizuelo*.

Més lo que constitueix una veritable obra en l'habillament de l'ansotana es el pentinat, que'n diuen de *martillo*, consistint en partir el cabell en dos cuots, que se'ls envenen ab una cinta de cotó negre, y per dessobre altra de vermella, que'n diuen *trenzadera*, y se'ls subjecten a l'entorn del cap donant voltes, en sentit contrari un de l'altre.

Pera anar a l'iglesia, y els dies festers, se posen dessobre la *basquiña* unes altres faldilles paregudes, que són el *saigüelo*, de

plecs més amples que aquella. El *saigüelo* es de panyo negre enribetat inferiorment de color blanc pera les viudes, y vermell pera les donzelles y casades. El cap y espatlles, y dessobre del *panizuelo*, se'l tapen ab un troç de bayeta d'igual classe y color de la *basquiña*, que'n diuen *bancal*, colocant-se'l com una mantellina, y quedant ab la cara tapada, deixant-hi sols visible 'ls ulls y nas, si es una viuda, y ja més descoberta si es en cas contrari. En les classes acomodades, el bancal es de baieta blanca, ab cenefes brodades de seda, y ab una petita borla o *floco* que'ls cau sobre 'l nas.

Per fi, en el traje de gran cerimonia s'hi afegeixen dessobre altra peça llarga anomenada *saya*, de panyo negre també, atabellada y ab gires verdes (si no es cas de dol), y se l'arremanguen de davant, subjectant-la per darrera. Aquestes *sayas* porten mànegues negres, y obertes al llarg fins als còlzers, ab llaços en les munyegues, de seda de color negre o violeta, segons siga dol o no.

El davantal es de rica seda endomassada, de fondo blanc y ab serrell. El calçat, en altres temps consistia en *peales* de llana blanca, y abarques lligades ab uns cordons de llana torçada, que'n deyen *abarqueras*. Avuy han substituït aquest primitiu calçat per les sabates negres.

Acaba de completar aquest complicat habillament, en les grans festes, l'anomenat *sofocante*, o siga una gran llaçada de seda de colors abigarrats que's coloquen sobre 'l pit. En aquest lloc es aont ni exhibeixen les joyes del nuviatge, com són grans medallons pendants de llargues soguilles, pilariques de plata, y escapularis brodats de diferents formes. Les arracades no hi poden mancar, y solen veure's-en de més d'un pam de llargaria, ab pedres; y pera que no se'ls esquinsi 'l polpell de l'orella se les subjecten ab un cordó que passa al voltant d'aquesta¹.

La vestimenta de les criatures es semblant. Fins a l'edat de cinc anys els fan portar unes gorretes en forma de gorra-frigia, anomenades de *periquillo*. A les festes els posen el *saigüelo* vermell

1) Com a prova de la sumptuositat ab que's provehia 'l guarda-robes de la núvia, ensems que de la riquesa que de temps antics gaudia aquell país, vegis-s en què consisteix la provisió de roba d'una promesa rica d'Ansó: 8 *basquiñas*, 4 o 5 *saigüelos*, 2 *sayas* ab gires verdes, y 2 ab les gires negres; 5 mantellines, 6 o 7 davantals de diferents colors, 4 parells de mànegues, 3 dotzenes de camises ab gorguera, a més de la corresponent roba interior. Y, pera acabar de donar-se compte del gasto que representa aquest repuesto, s'ha de fer constar que una *basquiña* costa 8 duros, un *saigüelo* 6 duros, la *saya* 9 o 10 duros; pagant-se en el país la baieta a 14 rals la vara.

fins als dotze anys; passada aquesta edat, ja comencen a dur la *basquiña* verda.

Essent els ansotans tant fidels guardadors de les velles costums, no hi pot mancar originalitat en els detalls de les llurs cerimònies. Aixís s'observa que tots els assistents a un bateig, inclosos el capellà y escolà, són convidats després de l'acte a casa dels pares del batejat. En la cap-vuitada, la mare fa la presentació del seu infantó, dient-se'n d'aquest fet el *saca-manelas* de casa fulano. Això ve de que als infants, al naixer, els enfaixen tot el cos, deixant-los les mans dins de la faixada, y fins el jorn del bateig no 'ls treuen aquelles a part de fòra.

En els enterraments, quan la comunitat se troba aplegada, junt ab els assistents, a casa del difunt, y abans del rés acostumat, la persona més allegada del difunt, y que ha d'esser del mateix sexe d'aquest, entrega una vela a cada sacerdot, y posa una llaçada de seda (o bé senzillament una tovallola en les classes pobres) dessobre la creu parroquial, y diu *desquite*. Aquesta llaçada pot tornar-la a adquirir la casa mitjansant el pagament a la parroquia de 2'50 ptes.; y si no 's pronuncia l'abans dita paraula al posar la llaçada, allavors no té dret la casa o recobrar-la.

En la conducció del cadavre al cementiri sols hi assisteixen les dones de la casa interessada, les de la familia y les vehines. Els homes més allegats no van a l'enterrament, sols en el cas d'esser fills del difunt. El seguici porta veles enceses donades per la casa, y distingint-se 'l cap del dol en la major mida d'aquelles.

Una vegada fet l'enterrament, y després del funeral, van els homes a la casa y en fila d'un a un, y resen per l'ànima del mort; acabat aquest acte, ho repeteixen les dones soles. Aquests resos queden acabats el mateix jorn del funeral, si 'l difunt es solter; però, si es casat, tornen les dones a la casa nou dies seguits a resar-hi; aixís com també a l'iglesia cada tarda de la novena. Passada aquesta, s'hi fan celebrar una missa que se'n diu de *coda*, y que's repeteix cada cap d'any, en les classes acomodades.

El rigor del dol exigeix que no 's dongui hostatge a ningú a casa del difunt: allí s'hi tanquen portes y finestres, y fins se deixa d'encendre-hi foc. El dol en les viudes es rigorosíssim, a l'extrem de permanèixer tancades tot el primer any, y donant-se 'l cas de no assistir l'interessada a sa propia germana en els darrers moments d'una mortal malaltia.

Aquells montanyesos, mancats de divertiments en aquell país arreconat, y en el qual el llarg hivern, ab el dolent temps, els im-

COSTUMS D'ANSÓ

Clixó de J. Soler

MATRIMONI RICH AB TRAJO DE BODA

COSTUMS D'ANSÓ

Clisé de J. Soler

CASADA AB TRAJO DE CARRER

pideix d'exteriorisar llur satisfacció, per una bona venda de bestiar, o en diades assenyalades, les aprofiten aquestes, celebrant-les ab força gatzara. En el romiatge de l'ermita de la Verge de Puyeta, patrona de la vall, y distant una hora de la vila, hi assisteix tota la gent de la comarca; acabada la solemne festa religiosa, hi fan un àpat, que es de suposar no deu esser menys solemniat. Aquest darrer el paga la germandat de la Verge, assistint-hi 'ls confreres, els quals tenen el dret de portar-hi en llur companyia solament un noy petit, siga fill, parent o conegut; més aquests no poden asseure-s al costat dels grans, y ho fan, pera gaudir del menjar, tots aje-guts a sota la taula, aont llurs allegats els van donant les tallades com a gocets.

Els jorns de major animació en el país són quan al mes de Maig, y després de set mesos d'absència, tornen de França les noyes espadenyeres, fent-hi cap també allí 'ls pastors, que ab els remats pujen als ports: allavors tot es alegria, y les jotes y rondalles se succeixen de seguit, afegint-hi alguna *novillada* a la plaça, aont s'hi veu de lo que es capaç la... diguem-ne valentia dels ansotans.

JULI SOLER Y SANTALÓ

(Acabarà)

SENYORIU DE LA VESCOMTAL FAMILIA MIRÓ

(Acabament)

Encara que lo que avui constitueix la parroquia de La Selva no sia a solixent de Tarascó, ja hi es respecte de les altres dues sufragànies seves, ni pot atribuir-se a Sant Martí de Les Serres, encara que aquesta tinga La Selva ben a solixent, per quant no li convenen les demés confrontacions, y ademés que Sant Martí de Les Serres, ab la parroquia de Sant Climent de La Selva, les iglesies de Sant Cerni de Grau, Sant Martí de Gissers y Santes Creus d'Aguilenyà eren del comte d'Urgell y de Provença Ermengol, segons ell mateix se titula, qui, en 1088, va fer-ne donació a l'iglesia de Santa Maria de Solsona, juntes ab la de Sant Salvador de Toló, situada al terme del castell de Toló, en el lloc anomenat Coll de Falcó¹.

1) «In dei domine ego Ermengaudus dei nutu consul urgellitanus necne provincialis. et coniux mea Adelaidis. et filius meus cognomine Ermengaudus.

De Sant Martí de Les Serres conten per allà, equivocadament, que havia estat la primitiva parroquia de La Selva y que, més tard, al segle XVII, a instancies dels propietaris de la vall de Sant Llei, la traslادaren al lloc actual; més, com pot veure-s en l'adjunt document, existien totes dues al segle XII, y en l'arxiu de La Selva's troben documents anteriors a la construcció de l'actual temple y casa rectoral de La Selva, en els quals a les dues iglesies se dóna'l títol de parroquies. Tant la de Sant Martí com la de Sant Climens foren reconstruïdes de nova planta a mitjans del segle XVII pel rector Mossèn Postils. De l'antiga de Sant Climens no'n quedà ni rastre: de la de Sant Martí resten les parets formant part de la pagesia que hi ha al costat de la nova capella.

Aquesta comarca, que comprèn la part nord dintre'ls límits assenyalats a la de Navés al segle XI, comprenent les rectories de Pea, Cases de Posada, Busa y La Selva, havia constituït, fins no fa molts anys, el districte municipal de Castelló, prenent el nom del puig aont hi ha les ruïnes del castell d'aquest nom, ab una capella

Per hanc scripturam donacionis nostre pariter donamus ecclesie sancte marie celsone. illam nostram ecclesiam dedicatam in honore sancti Saluatoris. que est sita infra terminos de nostro castro uocitato tolonio. in loco quem uocant collum de falcone. Et aduenit nobis per successionem parentorum nostrorum seu per omnes uoces. Prefatam ecclesiam et cum omnibus alodiis que habet hodie uel in antea deo auxiliante habebit infra terminos predicti castri toloni. uel in omni nostro comitatu. simul cum cimiteriis. et primitiis. et oblacionibus. et cum omnibus sibi causis pertinentibus. donamus predictae ecclesie sancte marie celsone. propter remedium animarumstrarum. parentorumque nostrorum. Et ad hoc donum addimus pretaxate ecclesie. in comitatum urgelli. in ualle lordensi. ecclesiam sancti saturnini de gradu. et ecclesiam sancti Martini de Gissers. et ecclesiam sancte crucis de guilannano. et ecclesiam sancti Martini de ipsis serris. et ecclesiam sancti clementis de silua. Has omnes cum decimis et primitiis atque oblacionibus. ac cimiteriis. et cum omnibus pertinentibus sibi causis. sic donamus prefate ecclesie Sancte marie celsone. et eius canonice cum exiis et regressiis et pertinentiis cunctis que habent uel habebunt. Sicut superius scriptum est. de nostro iure. in dominium et potestatem tradimus prefate ecclesie. et eius canonice. ad habendum uel possidendum omni tempore. Sane si nos. aut posteritas nostra. aut aliquis homo uel femina nobili aut uili persona. qui contra hanc largitionis cartam. uenerimus. uel uenerit pro inrumpendo. non hoc ualeamus uel ualeat uindicare. sed pro solo conatu. in quadruplum componamus uel componat. cum incremento totius meliorationis. Et in antea hec donatio tandiu inconuulsa permaneat. usquequo finis cui ueniat. Et addimus ad hoc donum. in ualle lordensi. ipsum mansum qui fuit de sidela. simul cum ipsis alodiis qui ad ipsum mansum pertinent. et cum omni seruitio et censu quod nos habemus in ipso manso uel in omnibus modis habere debemus. = Facta carta donationis XVI. kalendas octobris. anno xxviii. Philippi regis. annoque ab incarnatione domini nostri

romànica, baix l'invocació de Santa Maria, que havia estat par-roquia. Com ja hem vist, aquest castell y vila fou donat als hospitalers, en 1166, per Pere de Besora. Es de dordre que la molta documentació d'aquest municipi fou cremada deu o dotze anys ha, y per gent il·lustrada, o que almanco té obligació de ser-ho. Se conservava en la rectoria de La Selva, y, per dues caixetes plenes de

CAPELLA DE SANT LLEI

documents que romanen encara, se veu que hauria donat molta llum sobre la guerra dels Set-anys y la de l'Independencia, per haver establert l'escola de cadets en aquelles montanyes encastellades el general Lacy.

Com pot veure's en els documents referits, estava sembrada de capelles aquesta comarca, a més de moltes altres que no esmento per no haver-ne trobat

datos històrics. Gairebé en la major part d'elles s'hi conserven retaules pintats per en Josep Fretó, a mitjans del segle XVII, y taules gòtiques en algunes. Durant la segona meitat del segle XIX varem tenir la desgracia d'hostatjar en aquesta terra un dolent pintor, anomenat Canudes, natural de Casserres¹, que va tenir la mala pensada d'empastifar-los tots, repintant-los ab mals colors, sense

ihesu xristi .i. lxxxviii. ERMENGAVDVS COMES ✠ Adalaidis comitissa ✠ Nos qui hanc cartam per signum crucis firmavimus. et antea scribere mandavimus. et postea testibus subter notatis firmare rogavimus. Ego Ermengaudus filius iam dicti consulis Ermengaudi cognominis mei. filiusque lucie comitisse. simul dono hoc donum suprascriptum et confirmo eum per signum hoc ✠ et simili modo confirmo omnia dona que ab ineunte etate usque in presens fecit ei prefatus pater meus. = Sig ✠ num Ramon ermengod. = Sig ✠ num Guillemi ermengaudi. = Sig ✠ num Miró mironi. = Petrus mironi. = Sig ✠ num Andreu mir. = Sig ✠ num Remon guilelm. = Sig ✠ num... dalmaz. = Sig ✠ num Arnal dalmaz. = Petrus (sacer)dos qui hanc cartam scripsi iussus. et hoc signum ✠ impressi deuotus. in die et anno notatis superius.»

Arx. Epal. de Solsona, plec de Selva.

1) Arx. parral. de Besora.

ombres ni molla d'art, resseguint els vells perfils, resultant la major part no tant solament indignes d'adornar un temple, sinó fins la més humil arcova, de tal manera que en alguns llocs el bisbe Riu manà ab decret de santa visita que fossin retirats del culte.

SANT PERE DE GRAU D'ESCALES

En aquesta comarca s'estan destruint les ruïnes de l'antig cenobi de Sant Pere de Grau d'Escales, que es llàstima que, avui que tot resucita a casa nostra, no s'hi facin almenys les obres necessàries, no ja per la completa restauració, sinó al manco pera que no acabin d'enrunar-se. Consisteix en una creu en forma de tau, ab tres absis al travessar, essent major la central, y una cúpula vuitavada al centre. L'absis de la part nord ja està ensorrada, y en la nau que forma'l pal de la creu ja hi ha dos grans portells en els murs, y la volta no tardarà molt a caure, si continua sense coberta y sense cap reparació. Aquesta part del temple, ja de temps immemorial, està fóra del culte, ab una paret que'l separa del reste. No sé quant, en lloc de tenir els altars en les absis, habillaren solament per iglesia'l travessar de la creu, fent el presbiteri en la part nord del mateix. Ara està tota exacrada desde fa una vintena d'anys.

S'equivoca clarament el pare Villanueva¹ col·locant el monestir de Sant Pere d'Escales aprop d'Isona, per confondre'l «pavo Llordense» (Valldelort) ab el lloc de Llordà, vehí d'aquella vila. Aquest monestir no era altre que'l de Sant Pere de Grau d'Escales, com se prova ab la carta d erecció de l'iglesia de canonges en monestir de l'ordre de Sant Benet, feta en 960 pel bisbe d'Urgell Wisadus, citada pel mateix autor². Diu: «Et ego Wisadus Episcopus consentio atque trado ad proefatum locum Sancti Petri ipsa Ecclesia Sancti Mametis qui est in ipsa rocha cum ipsas mansiones et terras et vineas..... Et ego Francemirus probyter dono..... ipsas mansiones quo habeo in illa currizet et ipsa ecclesia Sancta Eulalia..... dono atque trado domum Sancti Petri in illa tentellagine uno domo.....». L'iglesia de Sant Mamet, avui en ruïnes, estava al cim d'una de les encinglerades montanyes que encerclen la vall, aont està'l temple vers a mitg-dia, y encara porta'l nom de montanya de Sant Mamet. La Corriu, Santa Eulàlia — de Valldora — y Tentellatge, són altres tants noms de parroquies vehines de Sant

1) *Viage literario*, volum XII, pàg. 30.

2) Lloc y volum citats, pàg. 227.

Pere. Es veu que'l P. Villanueva no havia viatjat gaire per aquest país, ni se n'havia informat, puix d'altra manera hauria posat «currize» y «tentelagine» ab lletra majuscula, segons la seva costum de corretgir ortogràficament els documents antics, si hagués sapigut que eren noms de castells y parroquies, y, sabent això, no hauria sofert l'equivocació de situar aquest monestir a Isona, encara que s'hi trobessin el comte Borrell y el bisbe Wisadus quan els visità Francemir, pera que's dignessin erigir el monestir de Sant Pere.

JOAN SERRA Y VILARÓ, PBRE.

NOTES BIBLIOGRÀFIQUES

ANY 1909

Entre les moltes obres que, donades per llurs autors, han vingut a augmentar durant l'anyada que acabem la nostra Biblioteca, devem fer especial menció d'alguna d'elles pel seu valor intrínsec y per la seva importància ab relació a les tasques propies de l'excursionisme català. Vegi-s a continuació unes quantes notes bibliogràfiques sobre les mateixes.

Anuario Estadístico de la ciudad de Barcelona, año VI, 1907.

Publicat pel nostre Excm. Ajuntament, ha aparegut el volum VI d'aquesta interessant col·lecció, que molt ens convenia y que honra en gran manera a nostra terra. Es aquesta obra un veritable anuari estadístic de la nostra capital, ab datos ben complets referents a la seva població, natalitat, casaments y defuncions; notes electorals; observacions meteorològiques y climatològiques en general; estadística dels serveis referents a vigilància y seguretat, incendis, ensenyança, beneficència, sanitat, justícia, urbanisació y obres, abastos, cementiris, etc.; a més d'un nomenclator y breu estudi de totes les nostres entitats culturals, y serveis referents a l'indústria y comerç de Barcelona, constituint tot plegat una veritable ressenya y guia monumental de la ciutat, inclosa en un volum molt ben presentat, compost de més de 650 planes y diversos gravats, que diu molt en favor de la secció d'estadística del nostre municipi y del seu qüefe, D. Manuel Escudé Bartrolí, que està al seu davant.

Conté, además, aquest volum, una ressenya dels principals projectes d'obres municipals y operacions financeres y uns datos biogràfics dels tres catalans il·lustres Bartomeu Robert, Francisco Pi y Margall y Jacinto Verdaguer.

Anuari del «Institut d'Estudis Catalans», any 1907.

Després de la publicació de les obres *Les Pintures Murals catalanes*, fasc. I, *Les Monedes Catalanes*, vol. I, y *Documents per l'Historia de la Cultura Mig-aval catalana*, vol. I, l'«Institut d'Estudis Catalans» ens ha ofert el seu primer Anuari, que correspon a l'any 1907 y que es una bona mostra de lo que es y pot ser en lo successiu aquesta publicació. Després de donar compte de l'objecte y reglament d'aquesta institució cultural y dels seus propòsits en l'avenir, se publiquen en aquest volum, que consta de més de 500 planes, diferents treballs corresponents a les quatre diverses seccions en que actualment està dividida dita entitat, creada baix els auspicis y patronatge de la Diputació Provincial de Barcelona. Heus-aquí l'enumeració de dits treballs: Secció Arqueològica: *El necrologi de l'iglesia de Roda*, per Josep Gudiol; *Les influences de l'art oriental et les goths dans le Midi de la France*, per J. A. Brutails; *Origens del Renaixement barceloni*, per R. Casellas; *Quelques vases ibériques inédits*, per P. París; *I paliotti dipinti dei Musei di Vich e di Barcelona*, per A. Muñoz; *Les iglesies romàniques ab cobertes de fusta de les valls de Bohí y Aran*, per J. Puig y Cadafalch. — Secció Històrica: *Les historiens du Roussillon*, per J. Calmette; *Inventario de los bienes muebles de Alfonso V de Aragón*, per E. Gonzalez Huertebise; *Nota de geografia històrica*, per J. Miret y Sans; *Episodios de la Historia de las relaciones entre Aragón y Túnez*, per A. Gimenez Soler; *Atenes en temps dels Catalans*, per A. Rubió y Lluch. — Secció Jurídica: *De les investigacions respecte'l Dret de Catalunya y reintegració de ses fonts*, per Guillem M.ª de Brocà, insertant a continuació les *Ordinacions fetes en Corts* y la *Traça de classificació dels Usatges y idea de la potestat*; *Traducció dels Usatges, Constitucions de Catalunya y Les Costums de Pere Albert*, per Josep Gudiol; *Costums jurídiques de la ratlla d'Aragó*, per Guillem M.ª de Brocà. — Secció literaria: *La «Letra de Reyals Costums» del Petrarca*, per E. Moliné y Brasés; *Sobre problemes de l'actual català literari*, per P. Fabra; *Un nou viatge a Terra Santa en català*, per J. Pijoan; *Inventaris inédits de l'Ordre del Temple a Catalunya*, per J. Rubió, R. d'Alòs y F. Martorell; *Dos músics cincentistes catalans*, per F. Pedrell; y *Riambau de Vaqueres*, per J. Massó y Torrents.

Ab aquesta sola enumeració pot ja fer-se càrrec d'aquest primer Anuari. Res més podem dir, perquè allargariem massa la present nota. Sols farem constar que dit volum acaba ab unes notes cròniques dels principals treballs realitzats darrerament a Catalunya per entitats y particulars ab relació a les tasques y finalitat de l'«Institut d'Estudis Catalans».

L'Arquitectura romànica a Catalunya, volum I.

Elegantment editat per l'«Institut d'Estudis Catalans», y constituint un treball tipogràfic de veritable valua, havem rebut el primer volum d'aquesta notable obra dels senyors Puig y Cadafalch, Falguera y Goday y Casals,

que ve a augmentar la notable col·lecció fins avui publicada per aquella meritíssima entitat.

S'estudien en aquest volum l'arquitectura romana y la cristiana pre-romànica en totes ses vicissituds y més notables manifestacions, desde son concepte general fins a l'estudi detallat dels més importants monuments d'aqueixes èpoques. Temples romans com els de Tarragona, Vich, Barcelona y Empuries; iglesies bisantines y visigòtiques; monuments funeraris y commemoratius; circs y teatres romans; ponts y termes; construccions civils; y fins mers fragments decoratius, són ressenyats y estudiats ab amor; junt ab un tractat dels diversos ordres arquitectònics, dels materials constructius usats y altres matèries diverses que avaloren aquesta obra d'estudi y consulta, qual continuació es ja esperada ab ansia per tots aquells que han vist y conegut el volum de que ara 'ns ocupem. Consta aquest de 470 planes, ab un Index bibliogràfic y altre d'analític que facilita en gran el maneig d'aquesta obra, enriquida també ab gran nombre de làmines y gravats.

Notes històriques del Bisbat de Barcelona, MOSSÈN JOSEP MAS.

Han aparegut y havem rebut durant aquest any els volums III y IV d'aquesta obra, que ab tant de carinyo ve publicant l'erudit historià Mossèn Mas, arxiver de la seu barcelonina.

En aquests volums se contenen els següents treballs: *La parroquia de Sant Feliu d'Alella*, *L'iglesia parroquial de Llerona*, *Renuncia del Castell de Sant Salvador de Cabrera del Penadès*, *La consagració de l'iglesia de Santa Maria de Piera* y *El Palau del rei en Jaume I*, *La creu del Mont Cabrer*, *La capella de Sant Sebastià de Sant Genís de Vilassar* y *Taula del Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, que ocupa tot el volum quart. Tots aquests treballs, fets a plena consciència y ab minuciositat de detalls, van acompanyats de diversos gravats y de la reproducció de documents y cites autèntiques, que es lo que més avaloren sempre aquesta mena de treballs d'indagació històrica.

Guia de Barcelona.

A principis d'any va aparèixer aquesta guia, formant un elegant volum de 464 planes, de la col·lecció «Enciclopedia Artística». L'obra està esmeradament presentada, y son contingut es una descripció completa de la nostra ciutat, ab ressenya de tots sos monuments y edificis més notables, ab datos ben curiosos y complets respecte la seva historia y vicissituds. La Barcelona arqueològica y la Barcelona moderna estan estudiades y descrites per igual, fent remarcar les seves bel·leses monumentals y el seu progressiu avenç en totes les seves manifestacions, tant de la seva vida material com dins l'esfera d'intensa cultura que va distingint a nostra terra.

Es una obra altament recomanable, d'alta utilitat pràctica y molt convenient pera tots els que vulguen ben conèixer la nostra capital.

Catàleg del Museu Artístic-Arqueològic Santacana a Martorell.

Desde ja fa molts anys tot excursionista que visitava Martorell se complavia y tenia veritable interès en conèixer el Museu que en sa propia casa havia anat formant ab tota cura y amor el senyor Santacana, gran aimador de nostra terra.

Avuy dia'l nostre consoci D. Francisco Santacana y Romeu, descendent directe y continuador de l'obra del fundador de dit Museu, ha fet una tasca altament meritoria al publicar el Catàleg del mateix, contribuint aixís a difundir entre aficionats y intel·ligents el coneixement de tot lo que en sa casa s'atresora com a relíquies del passat de nostra terra. Forma aquesta obra un volum elegant y esmeradament imprès ab gran nombre de fotografats y tricromies, y text català y francès, constituint un resum gràfic ben artístic d'aquelles importants coleccions entre les quals sobresurten per sa riquesa y varietat el gran nombre de rajoles y capitells que en ell hi figuren.

REVISTA DE REVISTES

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones, Setembre 1909.

Santiago de Peñalba, per M. Gómez Moreno; *Una excursión artística á Compostela*, per A. Díaz; y *Los Calderones y el monasterio de Nuestra Señora de Portaceli*, per J. Martí y Monsó.

Alpi Giulie, Setembre-Octubre de 1909.

Sulla Creta Granziaria, per R. Timeus; *Salita del Gran Veneziano*, per Coretti; *La nuova strada delle Dolomiti*, per A. Tosti; *XL Congresso degli alpinisti italiani*, per A. Tribel; *Estetica e viabilità nel territorio di Trieste*, per L. Fischetti; *Grotta sul monte Camus di Pirino*, per E. Boegan; *La grotta di Trebiciano*, per E. Boegan; *Cronaca Alpina*; etc.

Touring, Octubre de 1909.

Ferrovia del Appennino Centrale, per L. V. Bertarelli; *Ottobrata*, per Silio Carpani; *Al Polo Artico*, per C. Roncagli; *Dalla Rosetta al Mulaž*, per P. L. Rambaldi; *Contro l'emigrazione delle nostre opere d'arte*, per J. Bonardi; *Montecassino*, per Bergeret; y algun altre treball junt ab curiosa y important informació gràfica sobre esport y excursionisme.

La Montagne, Setembre de 1909.

Dans les Carpates, per L. Borelli; *Aux sources du Monksou*, per Nicolas de Poggenpohl; *Deux ascensions dans le Groupe du Plan*, per E. Fontaine; *Bibliographie*; *Chronique du C. A. F.*; *Chronique Alpine*.

Bulletin Pyrénéen, Setembre de 1909.

Un officier géodésien aux Pyrénées, per H. Beraldi; *Études glaciaires dans les Pyrénées*, per L. Gaurier; *Les Forteresses des Pyrénées*, per Ardouin Dumaget; *Une promenade au Pic Mourgat*, per R. Croste; *Chronique y Bibliographie*.

Hem rebut també'l *Bulletin annuel de la Société des Excursionistes Marseillais*; el del *Club Alpin de Crimée et du Caucase*; *L'Excursionista*, de Turin; *Boletín de la Real Academia de la Historia*, y el de la *Real Sociedad Geográfica*, de Madrid; *Boletín de la Comisión de Monumentos*, d'Orense; *Revista de Menorca*; *Bolletí de la Societat Arqueològica Luliana*, de Palma; *Revista Montserratina*; *Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana*; *Hojas Selectas*; *Revista Musical Catalana*, y *Memorias de la Academia de Ciencias*, de Barcelona. — E. V. R.

CRONICA DEL CENTRE

OCTUBRE 1909

EXCURSIÓ AL MONTSENY. — El dia 2 d'aquest mes, en el tren de les set de la tarda, sortiren cap a l'estació de Balenyà 'ls nostres companys Barenne, Roig (Joan y Gabriel) y Santamaria, de la Secció d'Esports de Montanya del nostre CENTRE.

Després de curta estada al confortable hostel de càl Orri, al punt mateix de mitja nit sortiren nostres consocis vers El Brull y Font de la Pomereta, quals trajectes feren respectivament en 1 hora 27 minuts y 1 hora 8 minuts. A un quart de quatre reemprengueren la caminada, y, passant pel Pla dels Cincs-sons, arribaren al cim de Matagalls al punt de les cinc y vint minuts.

A la mitja hora llarga de descans davallaren cap a la Font de l'Obi o del Mut, arribant a l'ermita de Sant Marsal abans de dos quarts de vuit. A un quart en punt de deu sortiren vers la Font de Briansó, estant tres hores y quart per fer dit recorregut, y als tres quarts emprengueren de nou la caminada vers el cim de Les Agudes, que assoliren a tres quarts de dugues d'aquella tarda. A les dugues deixaren dit cim; a la mitja hora eren al Turó de l'Home; ab menos d'altra hora arribaven a les anomenades Roques de Santa Elena; ab 35 minuts més eren a la Font d'en Carbonell; y a un quart de sis entraven a Gualba, molt satisfets d'aquesta sortida, propia per un bon entrenament, fent en una sola excursió y sol dia la travessia del Montseny passant per sos tres cims més enlairats, turons de Matagalls, de Les Agudes y de l'Home, a 1.700 metres d'altitut aproximadament. En el darrer tren d'aquell mateix dia sortiren de Gualba cap a nostra capital.

EXCURSIÓ PARTICULAR AL PIC DE PEGUERA (2.252 m.). — Trobant-se d'estada a Cauterets nostre consoci Lluís Santasusana, va tenir ocasió de fer ab nostre amic y company el comte de Saint-Saud y la seva familia una ascensió al pic Peguera, la montanya a quals peus se troba aquella alegre població. L'excursió no oferí cap dificultat. Nostres consocis seguiren l'itinerari vers els establiments de la Raillère y vall de Geret, arribant als tres quarts d'hora a la cascada de Cerisey, deixant allí'l camí del pont d'Espanya per agafar-ne un altre a l'esquerra, atravesant el riu. El camí que aquí comença, construït per l'administració de boscos, es verdaderament esplèndid, d'uns dos metres d'amplada, sense pedres, en pendent suau y entremitg de bosc y de vegetació exuberant. A les dugues hores s'arriba a la terrça dita de la Laoune (1.800 m.), aont hi han interessants treballs de fàbrica pera la contenció de terres y aigues que abans queien als establiments de la Raillère, situats 700 metres avall. En mitja hora més se guanya el coll del Peguera (2.000 m.), aont s'acaba'l camí *forestier*. Aquell dia hi havia les boires a la plana (la *mer de nuages* dels francesos), bonic espectacle, però que impedí la vista de la riallera vall de Cauterets a vol d'aucell, que s'ovira allí als peus en un desnivell casi vertical de més de 1.000 metres. Al cap d'una altra bona hora, y per un bon camí de ferradura, s'arriba al cim.

L'espectacle desde dalt del pic, per la seva alçada (2.252 m.), es força interessant, dominant-se per complet tota la comarca: la vall de Lutour ab l'Ardiden, la de Gaube ab son llac, y per fons l'enasprada penya del Vignemale, ab son *glacier* als peus; més a l'O., la vall y port de Marcadau, y al lluny l'alta serra del pic de l'Infern, la Fache, Cambalis, etc.; més aprop, el Barbat dessobre la vall de Cambasque, y, per fi, al N., La Monne, el Caralicos y Viscos. Arracerats en lo que podien, dinaren nostres companys, y ab la sobrietat de la montanya alçaren el vas per la prosperitat de la França, de Catalunya, del Club Alpí y del CENTRE EXCURSIONISTA. En menos de tres hores tornaren a ser abaix, completament satisfets del passeig realisat. Nostre company Santasusana'ns prega que desde aquest lloc repetim a M. Saint-Saud y a la seva familia les seves mercès per les atencions que varen tenir ab ell, ab lo que complim de bon grat.

NOVES

Pera'l dia 5 de Novembre està senyalada la solemne Sessió Inaugural de Curs del nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA.

Pera les vinentes festes de Tots Sants hi han organisesades dugues excursions ben interessants, una al Xalet-refugi d'Ull de Ter y altra cap als cims de Pedraforca. Abduques prometen veure-s molt concorregudes.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÁN)

La direcció d'aquesta ESTACIÓ se complau en posar en coneixement dels senyors socis del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA y llegidors del BUTLLETÍ, que l'ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA ha sigut completada augmentant el seu material d'observacions amb els aparells següents.

Un PSICROMETRE, construït per la casa C. T. CASELLA, LONDON, y comprovat pel THE NATIONAL PHYSICAL LABORATORY.

Uns TERMOMETRE y BAROMETRE registradors, sortits de la fàbrica J. RICHARD, PARÍS.

Els datos que d'aquests aparells se n'obtinguin vindran insertats desde 'l corrent mes en aquest Resum, solament les mitges mensuals de l'humitat relativa y tensió del vapor proporcionades per l'PSICROMETRE.

La manca d'espai en la present publicació 'ns priva d'exposar els estats de les observacions diàries, aixís com els TERMOGRAMES y BAROGRAMES obtinguts pels registradors.

Les persones que vulguen examinar aquests estats y gràfics, els trobaran exposats en la taula d'observacions d'aquesta ESTACIÓ, en l'estatge del CENTRE.

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'OCTUBRE

TEMPERATURES (a l'ombra)				PRESSIONS BAROMETRIQUES A 0º Y AL NIVELL DEL MAR	
MITGES MENSUALS		MAXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
8º.47	9º.82	25º.6 (dies 11-12)	0º5. (dia 15)	767'54 mm.	767'28 mm.
ESTAT DEL CEL		Dies serens . . . 8		Dies de pluja. . . . 11	
		» nuvolosos. 12		» de rosada 12	
		» coberts. . . 10		» de gebrà 2	
HUMITAT RELATIVA: MITGES MENSUALS				VENTS DOMINANTS	
8 MATÍ	8 TARDA			8 MATÍ	8 TARDA
80'09	83'93			Calmes	NE-ENE
TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 64'1 mm.					

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA sols se declara responsable de lo contingut en la Secció Oficial del seu BUTLLETÍ, deixant íntegra als respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.

QUART CONCURS INTERNACIONAL DE SKI EÀUX-BONNES-CAUTERETS

PROGRAMA

- DIVENDRES 21 JANER.** — Arribada a Pau, recepció y instalació a Eaux-Bonnes.
- DISSABTE 22.** — A les vuit del matí: Curses de fons militars internacionals per equips; mínimum, 30 kms.
A les nou: Concurs de figures, lleugeresa y estils.
A dos quarts de dugues: Cursa de velocitat, nacional.
A les tres: Cursa de joves.
Al cap-vespre: Recepció al Casino.
- DIUMENGE 23.** — A dos quarts de nou: Cursa de fons de guies, guardes forestals y duaners.
A les deu: Cursa de dames.
A les dugues: Salts civils y militars internacionals.
A la nit: Balls y festes diverses.
- DILLUNS 24.** — A dos quarts de nou: Cursa de fons per les societats afillades al Clup Alpí Francès.
A les dugues: Retorn a Pau, banquet, distribució de recompenses y festes.
- DIMARS 25.** — A les vuit del matí: Sortida en tren especial vers Cauterets. Recepció oficial.
A les dugues: Curses de bobs y luges, y concurs de patinatge.
Al vespre: Recepció oficial a l'Ajuntament.
- DIMECRES 26.** — A les vuit: Cursa de fons nacional.
A les deu: Cursa de dames.
A les dugues: Cursa militar internacional de velocitat.
Al vespre: Festa de nit al patinatge y gran ball al Casino.
- DIJOUS 27.** — A les vuit: Cursa de fons pera guies, forestals y duaners.
A dos quarts de deu: Cursa de lleugeresa, figures y estil.
A les dugues: Proves de salts internacionals.
Al vespre: Banquet.
- DIVENDRES 28.** — A les vuit: Cursa de joves.
A les deu: Cursa de skis lligats.
A les dugues: Distribució de premis.
- DISSABTE 29 y DIUMENGE 30.** — Excursió a Gavarnie o a Bagnères-de-Bigorre y gran aplec esportiu a Payolles.

Els que vulguin adherir-se a dit Concurs o desitgin més detalls, poden dirigir-se al Secretariat General del Comitè Organizador, Rue du 14 Juillet, 43, Pau; o bé al Club Alpí Francès, Rue du Bac, 30, París.
